

Poëzie en Psychoanalyse, Muze en Mentalisatie

Uit: Mark Kinet en Rudi Vermote (Red.) Mentalisatie. (Antwerpen/Apeldoorn: Garant, 2005 p 111-128)

Mark Kinet

*The theme is as it may prove
Asleep, unrecognized, alone in a wind
That does not move the others.*
William Carlos Williams

*I can stand brute force but brute reason is unbearable.
There is something unfair about its use.
It is hitting below the intellect.*
Oscar Wilde

1. Ouverture

Toen ik nog assistent was in Kortenberg en een seminarie had gegeven over *folie à deux* stimuleerde Walter Vandereycken mij tot het schrijven van een wetenschappelijk artikel. Ik heb er een poging toe ondernomen, maar raakte uiteindelijk niet verder dan een gedicht. Volgens Paul van Ostaijen (1979) zijn voor poëzie doorgaans niet meer dan dertien verzen nodig. Met dit eenvoudige recept voor ogen ging ik aan de slag en het resultaat belandde tot mijn verrassing in een Redactioneel van het Tijdschrift voor Psychiatrie (Vandereycken, 1985, p. 611).

Folie à deux

Bijna uitgestorven, bewegend nauwelijks
Bewonen zij een huis dat naar hun stappen is gekrompen.

De trap is afgesloten en de kamers boven waar zij
Samen zweerden tonen het portret van hun ontaarde zeden.

Spreeken doen zij zonder taal, zonder gebaren.
Zoals stenen leiden zij hun traag, onzichtbaar leven.

Woorden sturen zij naar elkaar als golven

En op de draden zitten rare vogels, wild geworden.

Mensen hebben zich als ebbend water achter dijken
Uit hun kleine ruimte teruggetrokken.

Niemand weet dat zij gaan slapen met de wereld
Als een vreemde kroon om hun beider hoofd

Gevlochten.

Onderzoek van mijn weerstand tegen het schrijven van een wetenschappelijk artikel levert enkele hypothesen op: afkeer van gesloten theorie of ideologie, neiging tot divergentie en tot dissidentie, voorliefde voor ambiguïteit en voor tegenspraak. Ik kan mij uitstekend terugvinden in de voorkeur van Bion voor ongesatureerde theorie en voor ongesatureerde duiding. In zijn *Poetic Manifesto* (Wasch, 1998) zegt de dichter Dylan Thomas dat de beste vakman in het binnenwerk van het gedicht altijd gaten en kieren uitspaart zodat iets wat niet in het gedicht zit erin kan glippen, kruipen, flitsen of donderen. Ik herken mij ook ten volle in een uitspraak van Hugo Claus wanneer hij in een interview beweert dat hij niet kàn denken (o.a. Claus, 2004, p. 88). Zoals alle Cobra kunstenaars cultiveert hij het onafgewerkte, het tekort. Dit onafgewerkte zal in deze verhandeling in ruime mate aanwezig zijn.

2. De onjuiste, poëtische waarheid van het essay

Psychoanalyse situeert zich zoals Leonardo Da Vinci, een van Freuds idolen, tussen kunst en wetenschap. In de wetenschap speelt het register van het weten, van juist versus fout. We denken aan de school, aan de meester en zijn leerlingen. Aan de grappige tekening van Kamagurka van een gretig jongetje dat met een verhit gezicht vanop de achterste bank zegt: '*Nu ben ik nog dom, maar op het einde van het jaar zal ik slim zijn.*' Dit weten heeft een aantal karakteristieken die ik aan een tekst van Paul Verhaeghe (1989) ontleen. Het stapelt zich op, *neemt toe*. We weten nu bv. meer van chemie dan vroeger. Het is veralgemeenbaar. Elk zout gedraagt zich op gelijkaardige wijze. Het is onderwijsbaar. We schrijven het klaar en duidelijk op het bord. Het maakt aanspraken op volledigheid: wat we nu niet weten, weten we misschien morgen. Chemie kan Al-chemie worden. Het maakt op basis van kennis voorspellingen. Niet doen of het ontploft!

De kunst bespeelt daarentegen het register van de waarheid, *onze*, particuliere waarheid, van waar vs. vals. Er zijn vragen waarop we nu geen beter of juist antwoord weten dan vroeger en waarop de één geen beter antwoord heeft dan de ander. Moeder, waarom leven wij? Hoe komt het dat er oorlog is? Of zoals de titel van die prachtige kortverhalen van Raymond Carver: *What do we talk about when we talk about love?* De waarheid is niet veralgemeenbaar, niet onderwijsbaar, laat geen voorspellingen toe (hoe kan ik mijn kinderen opvoeden tot gelukkige mensen?). En *last but not least*: volledigheid is *structureel* onmogelijk. De volledige waarheid is *onzegbaar* en *ondenkbaar*. Het is wat Lacan noemt het *mi-dire* van de waarheid (Lacan, 1991).

Literatuur

- Achterberg, G. (1991), *Verzamelde gedichten*. Amsterdam: Querido.
- Adriaensen, M. (2002), Over de kracht van metaforen in poëzie en psychoanalyse. *Psychoanalytische Perspectieven*. 20, 1, p 9-28
- Andre, S. (2003), *Devenir psychanalyste...et le rester*. Paris: Que.
- Baudelaire, C. (1949), *Mon cœur mis à nu. Journaux intimes*. Paris: Corti.
- Bion, W. R. (1962), *Learning from experience*. Heinemann, London.
- Bion, W. R. (1970), *Attention and interpretation*. London: Tavistock.
- Borges, J. L.. (1990), *De cultus van het boek en andere essays*. Amsterdam: Bezige Bij.
- Calvino, I. (1986), *Six memos for the millennium*. Cambridge: Harvard University Press.
- Claus, H. (2004), *Groepsportret. Een leven in citaten*. Amsterdam: Bezige Bij.
- De Kesel, M. (2002), *Eros en ethiek*. Leuven: Acco.
- De Roder J. (1999), *Het schandaal van de poëzie*. Nijmegen: Van Tilt.
- Eliot, T.S. (1951), *Selected Essays*. London: Faber and Faber.
- Florence, J. (1985), *Ouvertures psychanalytiques*. Facultés Universitaires St-Louis, Bruxelles.
- Fonagy, P. En Target, M. (2003), Fonagy and Target's model of mentalisation. In: A. Hurry(ed.) *Psychoanalysis and developmental therapy*. London: Whurr. p. 270-282.
- Freud, S. (1908), *Der Dichter und das Fantasieren*. *G.W.* 5, 27.
- Freud, S. (1910), *Eine Kindheitserinnerung des Leonardo da Vinci*. *G.W.* 8, 127.
- Freud, S. (1916), *Vergänglichkeit*. *G.W.* 10, 357.
- Grotstein, J. (Ed.) (1981), *Do I dare disturb the universe*. Karnac, London.
- Grotstein, J. (1981), Who is the dreamer who dreams the dream and who is the dreamer who understands it ? In : *Do I dare disturb the universe*. Karnac, London.
- Heimann, P. (1950), On countertransference. *International Journal of Psycho-Analysis*. 31, 81-84.
- Hertmans, S. (1999), *Waarover men niet spreken kan*. Brussel: VUB press.
- Hillenaar, H. en Schönau, W. (red.) (1990). *Literatuur in psychoanalytisch perspectief*. Amsterdam: Rodopi.
- Hillenaar, H. en Nuytten K. (red.) (2002), *Psychoanalyse en poëzie*. Amsterdam: Dutch University Press.
- Kernberg, O. F. (1993), Convergence and divergence is contemporary psychoanalytic technique. *Int. J. Psychoan.* 74, p. 659-673.
- Kinet, M. (2002), Het passieprincipe : NoThing but the Real Thing. In : *Liefdesverklaringen*. Acco, Leuven.
- Kinet, M en Thys, M. (red.) (2002), *Liefdesverklaringen*. Acco, Leuven.
- Komrij, G. (1998). *In liefde bloeyende. De Nederlandse poëzie van de 12e tot en met de 20ste eeuw in 100 en enige gedichten*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Kris, E. (1950), On preconscious mental processes. *Psychoan. Q.* 19, 540-560.
- Lacan, J. (1986). *Le Séminaire livre VII. L'éthique de la psychanalyse*. Paris: Seuil.
- Lacan, J. (1991), *Le Séminaire livre XVII. L'envers de la psychanalyse*. Paris: Seuil.
- Lucebert, (1974), *Verzamelde Gedichten*. Bezige Bij, Amsterdam.
- Matte Blanco, I. (1975), *The unconscious as infinite sets*. London: Duckworth.
- Miller J. A. (1997), *Le conciliabule d'Angers*. Paris : Agalma Seuil.
- Mülisch, H. (1990), *De zuilen van Hercules*. Bezige Bij, Amsterdam.
- Mülisch, H. (1984), Het Ene. In : *De zuilen van Hercules*. Bezige Bij, Amsterdam (1990)

- Ogden, T. H. (1994), the analytic third. Working with intersubjective clinical facts. *Int. J. Psychoan.* 75, p. 3-20.
- Ogden, T. H. (1999), The music of what happens is poetry and psychoanalysis. *Int. J. Psychoanal.* 80, 979-994.
- Paglia, C. (1992), *Het seksuele masker*. Amsterdam: Prometheus.
- Paulhan, J. (1998 [1944]), *Clef de la poesie*. Paris: Gallimard.
- Pope, A. (1970), *An essay on criticism* (1711). Menston: Scolar Press.
- Quinodoz, D. (2003), Words that touch. *Int. J. Psychoan.* 84, 1469-1485.
- Rilke, R. M. (1987), *Brieven aan een jonge dichter*. Balans, Amsterdam.
- Rosolato, G. (1999), *Les cinq axes de la psychanalyse*. Paris : PUF.
- Rothenberg, A. (1979), *The emerging goddess*. Chicago: Univ. Chicago Press.
- Sandell, R. e.a. (2000), Varieties of long-term outcome among patients in psychoanalysis and long-term psychotherapy : a review of findings in the Stockholm outcome of psychoanalysis and psychotherapy project. *International Journal of Psycho-Analysis*, 81, 921.
- Schönau, W. (2002). De moeder-taal van de poëzie. In: *Psychoanalyse en poëzie*. (Hillenaar en Nuytten, red) p. 17-44.
- Schönau, W. (1990), Een psychoanalytische benadering van lyriek. In: *Literatuur in psychoanalytisch perspectief*. (Hillenaar en Schönau, red) p. 107-117.
- Stern, D. N. (1985), *The interpersonal world of the infant*. New York: Basic Books.
- Stern, D. N. (1998), Non-interpretive mechanisms in psychoanalytic therapy: the something more than interpretation. *International Journal of Psychoanalysis*, 79, 903-921.
- Van Ostaijen, P. (1979), Gebruiksaanwijzing der lyriek. *Verzameld werk/proza II*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Vandereycken, W. (1985), Redactioneel : De schrijver en het woord : een folie à deux ? *Tijdschrift voor Psychiatrie*. 1985/9.
- Verhaeghe, P; (1989), Spreken en de waarheid. *Cahier. Tijdschrift voor Psychoanalyse*. 3, 12-19.
- Verhaeghe, P. (2002), *Over normaliteit en andere afwijkingen*. Leuven: Acco.
- Vermote, R. (1994), Le mythe d'Oedipe à la lumière du Sphinx. *Revue Belge de Psychanalyse*, 24, 29-42.
- Vestdijk, S. (1960), *De glanzende kiemcel*. Nijgh en Van Ditmar, Amsterdam.
- Wasch, K. (1998), *Dylan Thomas*. Zeist: Indigo.
- Winnicott, D. W. (1971), *Playing and Reality*. Penguin Books, Harmondsworth.
- Zizek, S. (1999), *Schuins beziend*. Boom, Amsterdam-Meppel.